

Zapiski, ocene in poročila

ŠE O SLOVENSKEM »PARADIŽU« IZ 17. STOLETJA

Tako imenovani »paradiž«, ali bolje, »hoja s paradižem«, kratka, na Adamovo in Evi-no zgodbo iz Geneze oprta igra v slo-venščini, ki so jo v drugi polovici 17. sto-letja v Ljubljani in njeni okolici uprizar-jali gojenci jezuitskega kolegija, je v lite-raturi dobro znan.¹ Naše vedenje o tem za-nimivem pojavu slovenske gledališke zgo-dovine temelji na nekaj podatkih iz latinsko napisanega jezuitskega diarija šolske prefektore (Diarium praefecturae schola-rum), ki ga pod signaturo I/31r med drugo ljubljansko jezuitsko zapuščino hrani Arhiv Slovenije. Vedno gre za izrecno dovo-ljenje, ki ga je pater rektor dal nekaterim študentom, da so lahko »na večer šli (kot se reče) s paradižem« (»ut possint noctu ire [ut vocant] cum Paradiso«). To se je zgo-dilo v januarju leta 1657, 1659, 1660 in 1670 ter še februarja leta 1670. Dijake je k temu gnal nedvomno tudi socialni motiv; z uprizarjanjem te, na koledniške običaje navezujoče se igre so si mogli prislužiti kak prepotrebni drobiž (lahko si mislimo, da so bili iz revnejših družbenih slojev). Nedvomno je tudi, da hoja s paradižem ni vselej potekala na ravni, ki si jo je bil predstavljal kolegijski rektor, in da je pri tem prišlo tudi do nesprejemljivih nedostojnosti. V diariju je za leto 1659 pripisano, da so imeli slab uspeh. Naslednjega leta so se dijaki sicer vedli dobro in spodobno, a leta 1670 so patri prej prereševali osebe, ki so jim dali dovoljenje za uprizar-janje (bilo jih je osem), da se ne bi (morda zopet?) dogajalo kaj nespodobnega.

Vsekakor je več kot verjetno, da dijaki hoje s paradižem niso uprizorili samo v tistih letih, ki nam jih sporoča šolski dia-rij, ampak tudi prej in pozneje, le da jih v diariju niso evidentirali. Omenja jo tudi Valvazor v svoji Slavi vojvodine Kranjske (1689), in sicer v šaljivem poročilu o nekem kmetu spod lukovškega gradu, ki je s pomočjo v hudiča preoblečenega dijaka odvrnil svojo ženo od pijančevanja. Dosedanjim piscem o »paradižu« pa se je izmiznil še neki zapis v omenjenem diariju, ki potrjuje našo misel o pomislekih, ki jih je kolegijski predstojništvo imelo o dijaškem »paradižu«: 7. januarja 1676 je bilo dija-kom najstrože prepovedano, da bi uprizar-jali igro, »imenovano paradiž«, tako na trgih po mestu kot zunaj mesta (»Interdic-

tum est omnibus studiosis sub gravissima poena, ne ludum, ut vocant Paradisi aut Fornicis, per urbis plateas, aut extra urbem agereant«²). To je torej zdaj zadnji nepo-sredni podatek o igri; ta daje sklepati, da se je uprizarjanje nadaljevalo tudi po letu 1670, vendar ne z zaželenim učinkom. Po letu 1676 je bilo dijakom s kolegijske strani verjetno za vedno prepovedano, da bi še šli s »paradižem« po mestu in njegovi okolici, kar pa seveda ne pomeni, da se to kljub izrecni prepovedi vendarle ni doga-jalo.

Kot smo omenili, je igranju »paradiža« botroval tudi socialni moment. V tem sklo-pu lahko ta pojav imamo le za enega iz-med tiste psevdoliterarne in glasbene dejavnosti, s katero so si v kolegijskem glas-benogledališkem delu usposobljeni dijaki zunaj šolskih zidov pridobivali dobrodošel postranski zaslužek. Iz drugih pripomb, za-pisanih v omenjenem diariju, spoznamo, da so dijaki tudi ob drugih koledarskih priložnostih poskušali za miloščino na takšen ali drugačen način zabavati ljubljanske meščane. 30. junija 1676 je vodstvo vsem letnikom prepovedalo, da bi se ponoči z violinisti klatili po mestu in prirejali plese (»Prohibitio facta est per omnes scholas, ne fiant nocturnae vagationes cum fidicinibus, saltus instituantur«³). Na kresni večer leta 1683 je bilo dijakom prepovedano, da bi se šli »burke« pri prazničnih kreso-vih (»Prohibitae studiosis ioculationes apud ignes festivos«⁴) — beseda »ioculatio« ima seveda lahko tudi bolj določen pomen, če jo povežemo z njenim znanim srednjeveš-kim korelatom: petje pripovednih pesmi s spremljavo instrumenta (morda violine). Pa zopet za tri kralje leta 1687, ko je bilo di-jakom zabičano, naj ne nadleguje ljudi s svojimi pesmimi (»Prohibitum fuit studiosis

¹ Gl. nazadnje F. Kalana, Slovenska igra o para-dižu, *Dokumenti slov. gled. muzeja*, III/10 (1967), str. 199–207, in S. Skerlja, *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*, Ljubljana 1973, str. 33–38.

² Arhiv Slovenije, I/31r, fol. 72v. Zapis je droben in težko čitljiv, v čemer lahko vidimo vzrok, da se je doslej izmikal očem raziskovalcev. »Fornix« pomeni obok, lahko bi se pa beseda brala tudi kot »Fornax« (krčma v kleti?); v obeh primerih pomen besede ni docela jasen.

³ *Ib.*, fol. 76v.

⁴ *Ib.*, fol. 106v.

ne suis cantilenis molestent homines⁵) — pač, šlo je za koledovanje.

Napačno bi bilo, če bi si te in druge prepovedi razlagali z dejstvom, da se je ta zunajkolegijska dejavnost navezovala na razne ljudske običaje in s tem nujno seveda tudi na slovenski jezik. V kolegiju slovenščina vsekakor ni bila zastavljena v tolikšni meri, kot se mnogokrat misli. Večina kolegijskih patrov je bila Slovencev, pa tudi med tistimi z izrazito nemškimi priimki je marsikdo opravljal slovenske pridige, iz česar sledi, da je moral obvladati slovenščino. Mimogrede povedano, slovenske pridige, za katere je istočasno skrbelo več ljudi, so bile v kolegiju redne, pa še ob neki slabo obiskani nemški pridigi leta 1712 se kronist sprašuje, zakaj neki naj bi se je otroci, nevešči nemškega jezika, udeleževali (»ob quid pueri, ignari linguae germanicae, nec intelligentes, interesse de-

berent concioni?⁶). Tudi pustne igre (»ludus bacchanalisticus«) — čeravno v latinščini in nemščini — so bile na sporedu kolegijske glasbeno-gledališke dejavnosti, vendar so nad tem bdele skrbne oči kolegijskega vodstva. Pač, le strah učiteljev in profesorjev, da bi gojenci prestopali meje, določene s šolskim redom, je narekoval ukrepe, s katerimi je bila gojencem omejena svoboda zunaj šolskih zidov. Strah pred »pohujšanjem« mladine je npr. kolegijsko vodstvo napeljal med drugim tudi na to, da so dijakom — kot se bere na več mestih v omenjenem diariju — prepovedovali nastopati v kapucinskih pasijonskih procesijah v vlogah Judežev in hudičev. Mislimo, da je konec koncev tudi v takšnem pojmovanju šolske morale iskati vzrok, zakaj »hoja s paradížem« leta 1676 ni mogla dobiti svojega »placet«.

Janez Höfler
Filozofska fakulteta v Ljubljani

O SLOVENŠČINI NA RADIU

(Pripravljeno za postojnsko slavistično zborovanje)

Predmet, o katerem želim govoriti, ni sama ob sebi umevna in ustrezno institucionalizirana skrb za jezik na radiu in TV. Vašo pozornost bi rad za trenutek preusmeril na poseben del programa, ki se je pod različnimi imeni in v različnih redakcijah naše hiše razvijal vsa povojna leta in ga v zadnjem času imenujemo s skupnim imenom vzgojnoizobraževalni oziroma edukativni program.

Ta poudarek na »zadnjem času« pomeni, da si radio prizadeva ves svoj vzgojnoizobraževalni program izoblikovati v programsko celoto in ga uskladiti z — družbeno sprejeto — koncepcijo permanentnega in usmerjenega izobraževanja. Gre za usklajevanje treh, v preteklosti bolj ali manj ločenih programskih enot:

— programa, ki je predvsem namenjen skupinskemu poslušanju v osnovni in srednji šoli, a si je tudi med drugimi odraslimi poslušalci ustvaril avditorij, ki že zdaj dosega in presega število vseh učencev osnovnih šol v SR Sloveniji;

— andragoško usmerjenega programa na ravni radijske univerze in mednarodne radijske univerze;

— vsega ostalega programa, ki ima vzgojnoizobraževalni namen, a je v svojih prizadevanjih manj sistematičen.

Tako v posameznih delih kot v programski celoti, ki se na novo oblikuje, imajo odda-

je, posvečene slovenskemu jeziku in slovu pomemben delež, prav tako pomembno pa je poslušalstvo, h kateremu se obračajo. Eno ob drugem je torej mogočno sredstvo, s katerim lahko slavistična stroka ne le neposredno posega v vzgojnoizobraževalno delo v osnovnih in srednjih šolah in ga vzdržuje na ravni, ki jo je dosegla stroka kot celota, temveč lahko z njegovo pomočjo doseže še mnogo več: z dobro premišljenim delom v tej smeri lahko oblikuje aktiven odnos do jezika, denimo: raven »jezikovne zavesti« pri ne tako nepomembnem delu Slovencev.

Programski delavci, zlasti tisti, ki delamo v vzgojnoizobraževalnem programu, smo prepričani, da ponujena možnost doslej ni bila dovolj izkoriščena, predvsem pa, da je bila izkoriščena premalo načrtno. Svoj delež krivde za takšno stanje stvari sprejemamo brez oklevanja, če lahko ob tem pripomnimo, da je tudi slavistična stroka, predvsem njeno strokovno društvo, nekoliko pozabljala na tako imenovane elektronske posrednike pri dejavnosti, ki je sicer tradicionalna oblika slavistike in slovenistike pri popularizaciji njenih strokovnih dosežkov.

Glede na to prepričanje predlagamo, da ta zbor premisli, kako izrabiti možnosti, ki se ponujajo v naslednjih smereh:

⁵ Ib., fol. 117v.

⁶ Ib., fol. 251.